

מאורות

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך

מייסודן של תכלת מורשת יעקב
ותכלת אורות ישראל

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

עירוב תחומין וברכתו

המקום יקבל מקום מרכזי באופייה של השבת. כחידוד לדבר זה ניתן לראות את הקראים שבשבת נהגו לא לצאת כלל מהבית לפי פרשנותם למושג "מקום".¹⁰ מה אם כן עניינה של שביתת המקום, ומה פשר חסרונה? ספר החינוך העומד על טעמה של כל מצווה מבאר שאיסור היציאה מהתחום נועד למנוחה:

משרשי מצוה זו, שזכור ונדע שהעולם מחדש ולא קדמון, כמו שכתוב בפירוש במצות שבת [שם כ, יא] "כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בס וינח ביום השביעי", על כן לזכור הדבר ראוי לנו שננוח במקום אחד, כלומר שלא נלך בדרך רחוק רק דרך טיול ועונג, ובהליכת שנים עשר מילין אין בו טורח רב.

לפי ספר החינוך מושווית היציאה מהמקום וההליכה לשאר מלאכות השבת שביסודם נאסרו בגלל הטרחה הרבה שבהם וביטול המנוחה.

אך נראה שיש כאן סיבה עמוקה יותר: השהייה במקום אחד מהווה מרכיב חשוב ומהותי במנוחת האדם, מעבר לעובדה שהליכה למרחקים גדולים היא מאמץ גופני רב. יציאת האדם ממקומו היא בעצם ביטול של אחד משלושת הממדים המרכיבים את המציאות, המוגדרים בשפה הקבלית – עש"ן, ראשי תיבות של **עולם, שנה ונפש**,¹¹ ובלשונו – מקום, זמן ואדם. מנוחת השבת ראוי לה שתשרה בכל הממדים האלו – מנוחה במקום, מנוחה בזמן המיוחד לכך, ומנוחת האדם ממעשיו הרגילים והיום-יומיים.

היום אנחנו רגילים להקדיש את זמן השבת למנוחה ואף שובתים מכל המלאכות והעבודות הרגילות. ראוי לנו גם לסגל לעצמנו במחשבה שיש ממד חשוב במנוחה במקום אחד לאדם ולכל חפציו.¹² בכך נגיע למדרגת ההתקשרות והשתייכות למנוחתו של חי העולמים "שהוא מקומו של עולם ואין עולמו מקומו".¹³

הרב מנחם קלכהיים

מרצה לייעוץ חינוכי בהשתלמות לתואר שני

איסור הוא בשבת על האדם לצאת ממקומו. עירוב תחומין הוא המענה ההלכתי המגדיר את מקום שביתתו של האדם ומאפשר בכך להרחיב את טווח ההליכה שלו בשבת. "מקום" מוגדר היישוב שבו הוא שוהה בין אם הוא קטן ובין אם הוא גדול כעיר נינוה,¹ ונוסף עליו הגדירו חכמים את טווח "מגרש העיר" אלפיים אמה.² לפי התלמוד הירושלמי, אם יחרוג אדם מטווח י"ב מיל³ הוא יעבור על איסור תורה.⁴ על ידי "עירוב התחום" יכול אדם להגדיר את מקום שביתתו שממנו ימדוד אלפיים אמה לכל כיוון אם ישהה בו בערב שבת בין השמשות וישאיר בו מזון שתי סעודות.⁵

עם ישראל מייחד את השבת באופנים שונים; בכל עדה וחברה לפי צביונה ובכל דור לפי עניינו, אך נראה שהמשותף לכולם, ובייחוד בחיינו כיום בארץ ישראל, הוא חסרונו של השביתה⁶ במקום. מלבד מציאויות חריגות מאוד כמעט שאיננו מקיימים את דיני עירוב תחומין, ובכלל, רשויות השבת וכל דיני מלאכת הוצאה⁷ מרשות לרשות התבטלו להם בכל מקומות היישוב בארץ. רק בני חו"ל וחיילי צה"ל מרגישים את מורכבות ההתנהלות בשבת ללא טלטול. ניתן לומר שאיסורי המוקצה (לפי פרשנות מסוימת)⁸ הם אולי הדבר היחיד שאנו מקיימים בזיקה לאיסורי היציאה וההוצאה בשבת. דבר זה הוא פלא, שכן נראה שהציווי הראשוני והיסודי שאותו קיבל עם ישראל שזה עתה יצא ממצרים לגבי יום השבת היה איסור היציאה. העם שהתלונן על תנאי המחיה הקשים במדבר קיבל את מתנת המן ודרכה למד על ייחודה של השבת:

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־הוָי אֲנִי הַיּוֹם כִּי שָׁבַת הַיּוֹם לְה' הַיּוֹם לֹא תִמְצָאֶהוּ בַשָּׂדֶה. שְׁשֶׁת יָמִים תִּלְקָטְהוּ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת לֹא יִהְיֶה בוֹ [...] רְאוּ כִּי ה' יָתַן לָכֶם הַשְּׁבַת עַל פֶּן הוּא יָתַן לָכֶם בַּיּוֹם הַשְּׁשִׁי לָחֶם יוֹמִים שְׁבוּ אִישׁ תַּחְתָּיו אֶל יְצֵא אִישׁ מִמְּקוֹמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי. וַיִּשְׁבְּתוּ הָעָם בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי.

כל זאת עוד הרבה לפני מעמד הר סיני שבו נתייחד דיבר אחד מעשרת הדברות לשבת, ולפני הקמת המשכן שממלאכות בנייתו נלמדו מלאכת הבערה⁹ ושאר מלאכות היצירה. לפי זאת היינו מצפים שאיסור שביתת

המורכבת ביותר מתוך ט"ל המלאכות. פרקים רבים ממסכת שבת הוקדשו לה ואף מסכת ייחודית משלה – מסכת עירובין.

8 הראב"ד, בהשגתו על הרמב"ם, הלכות שבת (כד, יג) על פי הגמרות בשבת ככך – קכד "אטו טלטול לאו צורך הוצאה הוא".

9 שמוזכרת במפורש (שמות לה, ג).

10 מנהג זה אף הביא ריה"ל בספר הכוזרי (ג, לה) שם ביקר אותם על פרשנותם את פסוקי התורה תוך התעלמות ממסורת תורה שבעל פה. מעניינת מאוד מסורת יהודי אתיופיה בעניין זה שגם אצלם נאסרה היציאה מהכפר וחציית נהר.

11 מקורו של המושג עש"ן הוא בספר יצירה.

12 ללא שום חשש מלהשתמש בפתרונות ההלכתיים שהעמידו חז"ל לרשותנו!

13 מדרש בראשית רבה (סח, ט).

1 לפי המחקר הארכאולוגי שטחה היה 50*20 ק"מ! (עיינו עירובין סא ע"א).

2 כקילומטר אחד בערך. הדבר נלמד מהשוואת הפסוקים המגדירים את תחום ערי הלויים וגבול ערי המקלט (במדבר לה, עירובין נא ע"א).

3 כגודל מחנה ישראל במדבר כ-12 ק"מ.

4 וכך פסקו הרי"ף והרמב"ם בהלכות שבת (כו, לא-לב), לפי פסק התלמוד הבבלי (סוטה ל: עיי"ש) ושאר הפוסקים (טור ורא"ש) כל איסורי תחומין הם מדרבנן (ערוך השולחן, אורח חיים, שצו, ב).

5 לפרטי הדינים יעוין בשולחן ערוך, אורח חיים, סימן תת-תטז ובספרי הפוסקים.

6 יש כאן אף דמיון לשוני: "שב"ת" דומה במצלולה למילה "שְׁבַת", משרש יש"ב. כמו בביטויים "שְׁבַת אחים", "שביתת שְׁבַת".

7 ההוצאה נקראת "מלאכה גרועה" (על פי תוספות, שבת ב ע"א), שכן אינה נתפסת אצל האדם כיצירה חדשה ועשייה מחללת שבת, מסתבר שזו היא המלאכה

שמיטה ויובל

לפי דברי רש"י, שנת היובל נקראת בשם זה על שם תקיעת השופר. "יובל" הוא האיל שקרניו שימשו לשופר, כפי שניתן ללמוד זאת מהפסוק: "ויקרא יהושע בן נון אל הכהנים ויאמר אליהם שאו את ארון הברית ושבעה כוהנים יישאו שבעה שופרות יובלים לפני ארון ה' " (יהושע ו, ו). אך גם השופר נקרא בשם "יובל", כפי שנאמר: "במשוך היובל המה יעלו בהר". לכן שנת החמישים נקראת יובל, היות שבתחילתה [ביום הכיפורים] תקעו בשופר.

מצוות היובל היא גם מצווה דתית וסוציאלית הכוללת קבוצת חוקים ושלוש מצוות: תקיעת שופר, שילוח עבדים ושמיטת קרקעות (כפי שכתוב במסכת ראש השנה, ט). כשם שמתן תורה היה חמישים יום לאחר צאת בני ישראל ממצרים, חמישים השנה של היובל מסמלות את חמישים היום עד לקבלת התורה. מטעם זה גם תוקעים בשופר בתחילת שנת היובל, "במשוך היובל המה יעלו להר". לכן בשנה זו יש איסור מוחלט לזרוע ולעבוד את האדמה, כדי שזכור את ימי לכתנו במדבר בארץ לא זרועה.

דיני שמיטה נאמרו בלשון יחיד: "שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור". לעומת זאת, דיני היובל כתובים בלשון רבים: "וקידשתם את שנת החמישים שנה [...] יובל היא לכם" (ויקרא כה, ג). על כך עונים חז"ל שלפי ההלכה נוהגים דיני יובל רק בזמן שכל שבטי ישראל נמצאים בארץ, כפי שכתוב במסכת ערכין (לב ע"ב). לכן מצוות יובל כתובה בלשון רבים. לעומת זאת, מצוות שמיטה חלה על כל אחד ואחד הדר בארץ. משום כך דיני השמיטה נאמרו בלשון יחיד.

ניתן להסיק מכאן כי הן שנת השמיטה הן שנת היובל מזכירים לנו כי כל הארץ היא בידו של בורא עולם והוא השולט. אדם חייב לזכור כי הוא גר בארץ ואינו תושב.

מי ייתן כי בזכות קיום מצוות אלו תבוא גאולה במהרה לעם ישראל בפרט ובכלל. אמן ואמן.

ליאור שרים

סטודנטית במסלול לחינוך מיוחד

ובתכנית השלמות לייעוץ חינוכי

הפרשה פותחת במצוות השמיטה החלה תמיד בשנה השביעית, שנה שבה האדמה חייבת את מנוחתה ואסורה במלאכת הזריעה, הקצירה ומלאכות נוספות, ככתוב בכתובים: "דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם ושבתה הארץ שבת לה" [...] ובשנה השביעית שבת יהיה לארץ שבת לה' שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור" (כה, ב-ד). בהמשך מצווה התורה גם על שנת היובל: וספרת לך שבע שבתות שנים שבע פעמים והיו לך ימי שבע שבתות השנים תשע וארבעים שנה: והעברת שופר תרועה בחודש השביעי בעשור לחודש ביום הכיפורים. וקידשתם את שנת החמישים [...] ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשובו (שם כה, ח-י).

מצוות השמיטה חלה בארץ ישראל מדי שנה שביעית; אין עובדים את האדמה ואין עוסקים בכל מיני מלאכות הקשורות בעבודת הקרקע והיובל.

לפי דברי המשך חכמה ששת השנים הקודמות לשנת השמיטה הן כששת ימי בראשית. ביום הראשון וביום השלישי של הבריאה נאמר פעמיים "כי טוב" ולכן בשנה השלישית וגם השישית נוהגים לתת מעשר עני ומסייעים לזולת.

לגבי השנה השביעית נאמר "שבת לה' " וזאת במקביל לשבת בראשית. הרמב"ם אומר כי מטרת שנת השמיטה היא מנוחת האדמה בתום שש שנות עבודה ממושכות, ובכך יש תועלת לפוריותה. לפי דברי רש"י מטרת שנת השמיטה היא "שבת לה' ", כלומר לכבוד ה', ממש כשם שנאמר לגבי השבת: "ויום השביעי שבת לה' אלוהיך" (שמות כ, י). במילים אחרות, זוהי מצווה לשם שמים.

רבי שמואל לוצאטו מביא רעיון יפה במיוחד: כשם ששמירת השבת גורמת לחיזוק האמונה שישראל עם קדוש לה', כך גם מצוות השמיטה מחדירה בנו את האמונה שארץ ישראל, בהשוואה ליתר הארצות, היא הקדושה ביותר. לכן בשנה השביעית חייבים לנוח, בדומה לשביתת הקב"ה ביום השביעי למעשה בראשית. חז"ל אומרים: "אמר הקב"ה לישראל: זרעו שש [שנים] והשמיטו שבע [בשנה השביעית] כדי שתדעו כי הארץ שלי היא" (סנהדרין לט ע"א).

שנת שמיטה

הרב קוק לפרשת בהר

"שנת שבתון מוכרחת היא לאומה ולארץ, שנת שקט ושלחה, באין נוגש ורודה, 'לא יגוש את רעהו ואת אחיו כי קרא שמיטה לד' " שנת שיוון ומרגוע, התפשטות הנשמה בהרחבתה אל היושר האלוהי המכלכל חיים בחסד, אין רכוש פרטי מסוים ולא זכות קפדנית, ושלוש אלוהי שורר על כל אשר נשמה באפו. 'והיתה שבת הארץ לכם לאכלה לך ולעבדך ולשכירך ולתושבך הגרים עמך ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכל'. אין חילול קודש של קפדנות רכוש פרטי בכל תוצאות יבולה של שנה זו, וחמדת העושר המתגרה על ידי המסחר, משתכחת" (שבת הארץ, הקדמה, עמ' ח).

"והעניינים נעשים אנושיים כלליים בנשמת ישראל, והם עם זה דבקים בשורשם, מפני הדבקות הרעננה של הנשמה הישראלית בשורשה. ויש דרגת [השנה] השביעית, שאין הדברים נתקים ממקורם כלל, להיות אצורים באוצר היחיד, אלא הכל נקלט בקליטה כללית של כלל האומה, כללות ישראל, וכללות הנשמה הכוללת, נשמתו של אדם הראשון שכוללת בה גם נפש הבהמה" (אורות הקודש, א, עמ' קפ-קפא).

"והעולם עומד לעלות ממעל למצב עבודת האדמה, בצורתה האומללה שתואר קלה יש לה. הזריעה וכל עמלה, הזריה, והניכוש שקדם לקצירה, כל אלה תוצאה של נפילה הן, מעקבות החטא 'בזיעת אפך תאכל לחם'. יעלה האדם למעלה [ויזכה למדרגה גבוה יותר].

מעין עליה זו היא האור המתגלה בשמיטה, בשבת הארץ, שנה של שביתה מכל עבודת הארץ, ודי לאדם בברכת האדמה, ממתנת ד' עליה. והתחרות האנושית חדלה, והלב מתעזן עד כדי הכרת אחוות כל החיים כולם. 'לך ולעבדך ולשכירך ולתושבך הגרים עמך ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכל' " (שם, ב, עמ' תקסג).

מתוך: משה יחיאל צוריאל (עורך), פניני הראי"ה: לקט ביאורים ודרשות מתוך כתבי מרן הרב אברהם יצחק הכהן קוק, ישיבת ההסדר ראשון לציון, עמ' 251-252.